

Muz., 2015(56): 68-76
Rocznik, e-ISSN 2391-4815

data przyjęcia – 01.2015
data akceptacji – 04.2015
DOI: 10.5604/04641086.1155762

W STRONĘ MORZA. POLITYKA OCHRONY MORSKIEGO DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W KRAJACH REJONU MORZA BAŁTYCKIEGO I PÓŁNOCNEGO

TOWARDS THE SEA. POLITICS OF PROTECTION
OF MARITIME CULTURAL HERITAGE IN THE
COUNTRIES OF THE BALTIC AND THE NORTH SEA
REGION

Robert Domżał

Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku

Abstract: The article deals with issues concerning the protection of maritime cultural heritage in the countries bordering the Baltic and the North Sea. It presents the origins of the Monitoring Group on Cultural Heritage in the Baltic Sea States and of its two Working Groups, whose members include representatives of the National Maritime Museum

in Gdańsk. Moreover, the Action Plan for the new Strategy for the Baltic Sea Region accepted by the European Commission is/was presented. For the first time, the strategy includes the Culture Priority Area as well as example flagship projects connected with cultural heritage. Two of them were submitted by the National Maritime Museum in Gdańsk. This

elaboration also mentions example projects implemented thanks to EEA Grants. One of the last 'soft' projects carried out by the National Maritime Museum was the cooperation with the Norwegian Directorate for Cultural Heritage – Riksantikvaren from Oslo and the Hardanger & Voss Museum from Utne. The „Polish and Norwegian maritime cultural heritage” project consisted in exchanging experiences on

dying maritime crafts of boatbuilding and cordage. During the meetings, an innovative educational programme was created which was implemented in both Polish and Norwegian museums. The broad range of issues discussed in the article shows the increasing importance of maritime cultural heritage which is playing an increasingly important role in the local development of the Northern Europe coastline.

Keywords: museums, Norwegian, cultural heritage, Polish museology, Baltic Strategy.

Od wielu lat Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku¹ (NMM) prowadzi aktywną politykę kulturalną w regionie Morza Bałtyckiego. Początki współpracy międzynarodowej zmierzającej do wypracowania metod ochrony dziedzictwa kulturowego na tym obszarze zostały zintensyfikowane w 1996 r., kiedy to deklaracją ministrów kultury spotykających się na Szczycie Państw Bałtyckich zdecydowano się powołać specjalną Grupę Roboczą ds. Dziedzictwa Kulturowego Państw Bałtyckich. Celem utworzenia tejże Grupy była chęć skoordynowania działań zmierzających do identyfikacji, zachowania i promocji najbardziej wartościowych zabytków kulturowych regionu. We wrześniu 1997 r. ministrowie kultury spotykający się na szczycie w Lubece podjęli formalną decyzję o utworzeniu Grupy, której celem miało być przygotowanie raportu na temat stanu ochrony dziedzictwa kulturowego w krajach bałtyckich. Raport ten miał wpłynąć na rozwój i ochronę wspólnego dziedzictwa kulturowego.

Sekretariat Grupy został powołany do życia w styczniu 1998 r. przez Urząd ds. Ochrony Dziedzictwa Kulturowego Szwecji. Na kolejnym szczycie ministrów kultury państw bałtyckich, w Gdańsku we wrześniu 1999 r., zaprezentowano pierwszy efekt prac tejże Grupy. Był to raport pt. *Safeguarding and Developing the Common Cultural Heritage in the Baltic Sea Region*². W tym też roku Grupa Robocza została przekształcona w tzw. Grupę Monitorującą. Ta ostatnia, do realizacji wyznaczonych celów, powołała do życia na naradzie w Wilnie w 2000 r. cztery Grupy Robocze (GR) koordynowane przez różne państwa. Pierwsza – GR ds. Ochrony Dziedzictwa Architektonicznego była koordynowana przez Szwecję i Łotwę, druga – GR ds. Dziedzictwa Podwodnego przez Danię, trzecia – GR ds. Nadmorskiego Dziedzictwa Kulturowego była kierowana przez Norwegię i Polskę, ostatnia – Grupa Zrównoważonego Rozwoju Historycznych Miast kierowana była przez Finlandię i Estonię.

W latach 1999–2001 Grupa Monitorująca i wspomagające ją Grupy Robocze zorganizowały wiele konferencji branżowych, które spotkały się z dużym zainteresowaniem środowisk konserwatorskich, wyższych uczelni, urzędów ochrony zabytków itd. Były to seminaria naukowe, warsztaty i narady tychże Grup. Pierwsza strona internetowa z informacjami na temat Grupy Monitorującej i jej prac została zaprezentowana na naradzie ministrów kultury w Kopenhadze w 2001 roku³.

W 2002 r. zaczęto rozważać nową inicjatywę Grupy Roboczej ds. Nadmorskiego Dziedzictwa Kulturowego, której współprzewodniczącym był dr inż. Jerzy Litwin, od wielu lat

dyrektor Centralnego Muzeum Morskiego (CMM), obecnie Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku. Polegać ona miała na zorganizowaniu międzynarodowej konferencji naukowej poświęconej problemowi tożsamości kulturowej mieszkańców regionu Morza Bałtyckiego. Rok później, w kwietniu 2003 r., odbyło się w siedzibie CMM w Gdańsku I Bałtyckie Forum Dziedzictwa Kulturowego. Brało w nim udział ponad 60 naukowców z krajów bałtyckich, a także goście z Białorusi. Poświęcone było głównie nadmorskiemu dziedzictwu kulturowemu, poruszano na nim zagadnienia żeglugi, handlu morskiego, nawigacji, rybołówstwa i wiele innych⁴. Temat główny konferencji sprowadzał się do pytania, czy wokół wspólnego morza można mówić o wspólnej tożsamości kulturowej? Po wysłuchaniu wielu wystąpień uczestnicy doszli do wniosku, że mieszkańców rejonu Morza Bałtyckiego łączy wiele cech kulturowych, wspólna historia polityczna i problemy oraz wyzwania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Na konferencji przyjęto także założenie, że Bałtyckie Forum Dziedzictwa Kulturowego będzie organizowane raz na 2 lata w różnych krajach nadbałtyckich⁵.

Podczas trwania Forum Grupa Robocza ds. Nadmorskiego Dziedzictwa Kulturowego zaprezentowała wystawę pt. „Światła Bałtyku” („Baltic Lights”) składającą się z 13 posterów tematycznych, przedstawiających w różnych aspektach dzieje i funkcje bałtyckich latarni morskich⁶. Wystawa ta miała charakter popularnonaukowy i zapoczątkowała cykl podobnych projektów wystawienniczych realizowanych w następnych latach przez tą Grupę. Kolejnymi były wystawy: „Porty Bałtyku” („Baltic Harbours”) otwarta w 2007 r. podczas III Forum Bałtyckiego Dziedzictwa Kulturowego w Wilnie⁷, „Statki Bałtyku” („Baltic Historic Ships”) otwarta we wrześniu 2010 r. podczas IV Forum Bałtyckiego Dziedzictwa Kulturowego w Rydze na Łotwie⁸ oraz wystawa poświęcona rybołówstwu śledziowemu na Bałtyku i Morzu Północnym otwarta czasie V Forum Bałtyckiego Dziedzictwa Kulturowego w Tallinie we wrześniu 2013 roku. W latach 2007–2013 Grupą Roboczą kierował piszący te słowa. Większość programu wspomnianego ostatniego V Forum, które zatytułowano „Zmieniająca się kultura nadbrzeżna i morska” („The Changing Coastal and Maritime Culture”) poświęcona była tematyce dziedzictwa morskiego. Wzięli w nim udział wybitni specjaliści z zakresu archeologii podwodnej, w tym James P. Delgado ze Stanów Zjednoczonych mówiący o „Titanicu”, Arturo Rey da Silva reprezentował UNESCO przedstawiając konwencję o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego, Albert Hafner ze Szwajcarii

Baltic Lights

A GUARANTEE OF SAFE PASSAGE

Lighthouses are some of the oldest aids to navigation and have marked the main highways along our coasts for centuries. Throughout their history they have benefited from the development of new technology and progressively automated equipment. Ironically those advantages have gradually ended the need for manned lighthouses. Today the majority of lights around the world are automatically operated and no longer require personnel. Many others have been decommissioned from service. Continued exposure to the harsh maritime environment and no regular maintenance means these buildings rapidly deteriorate. It is this threat which many Baltic lights now face.

What future is there for our Baltic Lighthouses?

Lighthouses are:

- A guarantee of safe passage
- Advanced technological systems and equipment
- Landmarks in the coastal landscape
- Historic Monuments
- Distinctive Buildings
- Sources of Cultural History
- Sources and Recreation
- Centres for Study and Research
- Holiday homes

By developing their potential as historic and cultural monuments it is possible for more of them to be guaranteed a safe passage for the benefit of future generations.

Cultural Heritage in the Baltic Sea States
<http://balticheritage.eu>

1. Fragment wystawy posterowej pt.: „Światła Bałtyku” przedstawiającej w różnych aspektach dzieje i funkcje bałtyckich latarni morskich

1. Section of a poster exhibition entitled „Baltic Lights” depicting the fate and functions of Baltic lighthouses in their various aspects

opowiadał o procesie wpisywania zatopionych osiedli palafitowych na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. Inne referaty poświęcone były historii rybołówstwa śledziowego, rozwojowi turystyki kulturowej w Zatoce Fińskiej, zmieniającemu się krajobrazowi nadmorskiemu i ochronie latarni morskich⁹. Ostatni panel ekspertów przedstawiał problemy zachowania dziedzictwa kulturowego *in situ*, a Forum zakończyły dwa referaty o przekształcaniach terenów nadmorskich wchodzących w skład aglomeracji miejskich.

Obecnie GR ds. Nadmorskiego Dziedzictwa Kulturowego pracuje nad koncepcją wystawy czasowej podsumowującej ostatnie 11 lat jej działań. Ma to być niecodzienne przedsięwzięcie, które zorganizowane zostanie na pokładzie norweskiego statku „Gamly Oksoy”. Latem 2016 r. ta, 40-metrowej długości, jednostka będzie odwiedzała porty krajów nadbałtyckich prezentując zrobione dotychczas wystawy oraz specjalnie wydany katalog, omawiający tematykę ochrony nadmorskiego dziedzictwa kulturowego Bałtyku. Ponadto w czasie odwiedzin w nadbałtyckich portach partnerzy projektu przygotują krótkie filmy na temat dziedzictwa architektonicznego XX wieku. Projekt zakończy się udziałem w VI Bałtyckim Forum Dziedzictwa Kulturowego, które poświęcone będzie właśnie tej tematyce, a zorganizowane w niemieckim mieście Kilonia.

Strategia UE dla Morza Bałtyckiego

W 2012 i 2013 r. toczyły się prace nad tzw. Planem działań (Action Plan) do Strategii UE dla Morza Bałtyckiego (ang. Baltic Sea Region – BSR) – pierwszej i największej tego typu makroregionalnej inicjatywy Unii Europejskiej. W przyjętej w 2009 r. Strategii nie było wzmianek na temat kultury i roli dziedzictwa kulturowego. Po kilku latach konsultacji sytuacja się zmieniła. W „Planie działań” przyjętym w lutym 2013 r. kultura włączona została w ramy tejże Strategii jako osobny Obszar Priorytetowy (OP)¹⁰. Rolę koordynatorów Obszaru Priorytetowego Kultura powierzono Polsce, reprezentowanej przez Departament Współpracy z Zagranicą Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Niemcom – Landowi Schleswig-Holstein.

W ramach OP Kultura wyodrębniono pięć działań, obejmujących dwanaście tzw. projektów flagowych:

- Promocja i prezentacja kultury i dziedzictwa kulturowego regionu Morza Bałtyckiego.
- Współpraca w dziedzinie dziedzictwa kulturowego.
- Promocja przemysłów kreatywnych regionu Morza Bałtyckiego.
- Rozwój tożsamości kulturowej regionu Morza Bałtyckiego.
- Stworzenie efektywnych ram współpracy kulturalnej w regionie Morza Bałtyckiego.

Polskie MKiDN pilotowało wprowadzenie do Strategii czterech (z dwunastu) tzw. projektów flagowych, których liderami są polskie instytucje kultury:

- **“Baltic House”** Nadbałtyckiego Centrum Kultury z Gdańska, w ramach którego zaplanowano stworzenie mobilnego domu – pawilonu artystycznego – w którym prezentowana byłaby sztuka wszystkich 10 państw regionu Morza Bałtyckiego;
- **“Baltic Heritage Atlas”** – kontynuacja projektu zapoczątkowanego przez Centralne Muzeum Morskie z Gdańska w ramach programu Południowy Bałtyk, mającego na celu zbudowanie wirtualnego atlasu ważnych miejsc dziedzictwa kulturowego w regionie. Projekt, dotychczas obejmujący 4 państwa, zostanie w ramach Strategii UE dla RMB rozszerzony o wszystkie kraje Morza Bałtyckiego. Dodatkowo planowane są działania edukacyjne z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz działania promujące turystykę kulturową w regionie;
- **“Baltic Sea Maritime Museums’ Network”** – Drugi Projekt Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku, który przewidywał stworzenie sieci współpracy muzeów morskich państw regionu Morza Bałtyckiego na rzecz rozwoju kompetencji, wymiany doświadczeń oraz realizacji wspólnych projektów kulturalnych;
- **“Cultural share point”** – projekt własny Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, zakładający stworzenie platformy – praktycznego narzędzia budowania bezpośredniej współpracy pomiędzy organizacjami, twórcami oraz instytucjami kultury współpracującymi z partnerami z basenu Morza Bałtyckiego. Platforma ta będzie także praktycznym źródłem wiedzy o najważniejszych aktualnych wydarzeniach i przedsięwzięciach odbywających się w tych krajach, jak również informacji o dostępnych programach i funduszach na kulturę w całym regionie.

W 2015 r. będą się toczyć prace nad aktualizacją „Planu działań” do Strategii UE dla RMB. Zrealizowane projekty flagowe zostaną zastąpione nowymi inicjatywami, dla których znajdzie się zapewne dofinansowanie w ramach specjalnego mechanizmu finansowego. Obecnie toczy się dyskusja nad zakresem i koniecznością zmian w Strategii.

W czerwcu 2013 r. Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku otrzymało dofinansowanie do rocznego projektu MAR-TABAL (Maritime Heritage Atlas of Baltic Sea), z mechanizmu finansowego Seed Money Facility, wspierającego nowatorskie pomysły dla rozwoju obszaru Morza Bałtyckiego (Baltic Sea Region Program). Partnerami NMM w realizacji zakończonych w 2014 r. projektu były Litewskie Muzeum Morskie w Kłajpedzie, Forum Marinum w Turku oraz Muzeum Marynarki Wojennej w Karlskronie. Głównym celem przedsięwzięcia było przygotowanie koncepcji dalszego rozwoju Atlasu Dziedzictwa Morskiego, który powstał w latach 2008–2011 jako strona internetowa, w trakcie projektu Seaside (Developing Excellent Maritime Destinations in the South Baltic Area)¹¹. Idea scalania na jednej platformie różnorodnych przykładów morskiego dziedzictwa zyskała duże uznanie, dlatego Atlas został wpisany do Strategii UE dla Morza Bałtyckiego jako jeden z projektów flagowych w priorytecie Kultura.

Atlas Dziedzictwa Morskiego jest obecnie jedyną platformą, gromadzącą wiedzę o historii, zabytkach i miejscach związanych z morskim dziedzictwem Bałtyku, od sztucnictwa i okrętownictwa, poprzez architekturę, zabytki techniki, środowisko naturalne, po wydarzenia plenerowe, takie jak np. festiwale żeglarstwa Baltic Sail. Wyzwania, które stoją przed dalszym rozwojem Atlasu, to odpowiedź na pytania: o sposób, w jaki będzie on kontynuowany i uaktualniany, a przede wszystkim, jak ma być udostępniony szerokiej publiczności. Ze względu na nową perspektywę finansowania UE do 2020 r., już na początku 2015 r. podjęta powinna zostać decyzja, czy Atlas może stać się potencjalnym narzędziem dla uatrakcyjnienia oferty turystycznej miast nadbałtyckich.

Także druga inicjatywa NMM w Gdańsku – sieć współpracy między muzeami morskimi (Baltic Sea Maritime Museums' Network) – odnosi sukcesy. W dniach 4–5 września 2012 r. zorganizowano w NMM w Gdańsku seminarium naukowe na temat przyszłości statków-muzeów nad Bałtykiem, problemów ich ekspozycji, zagadnień konserwatorskich, działalności komercyjnej, projektów międzynarodowych. W trakcie seminarium odbyła się także narada przedstawicieli muzeów morskich i dyskusja nad potrzebą cyklicznych spotkań problemowych muzealników morskich, organizowanych co 2 lub 3 lata w różnych krajach nadbałtyckich. Taka sieć współpracy istnieje na przykład nad Morzem Północnym¹². W seminarium wzięła udział większość najbardziej znaczących nadbałtyckich muzeów m.in. z Finlandii, Szwecji, Niemiec, Litwy, Estonii i Danii.

II Seminarium Bałtyckich Muzeów Morskich w ramach tej nowo powołanej sieci współpracy odbyło się w dniach 24–25 kwietnia 2014 r. w Fundacji Forum Marinum w fińskim mieście Turku. Poświęcono je kolekcji tradycyjnych łodzi w zbiorach muzeów morskich, a publikacja z tej konferencji ukaże się w 2015 roku. Kolejne spotkanie z tego cyklu odbędzie się w 2016 r. w Szwecji, w Muzeum Morskim w Sztokholmie.

Współpraca z Norwegią

Oprócz wsparcia z UE od kilku lat Polska korzysta ze środków na kulturę z tzw. Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego, którego operatorem w zakresie kultury jest dla naszego kraju Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W ramach Mechanizmu realizowane są zarówno duże przedsięwzięcia inwestycyjne, jak i mniejsze projekty współpracy bilateralnej między Polską a Norwegią. Wspomnieć warto, że w drugim naborze wniosków infrastrukturalnych w 2007 r. największym w skali kraju projektem sfery kultury była budowa Ośrodka Kultury Morskiej w Gdańsku, najmłodszego oddziału NMM otwartego wiosną 2013 roku.

Pomysł na polsko-norweski projekt pt. „Morskie dziedzictwo kulturowe Polski i Norwegii. Wymiana doświadczeń i dobrych praktyk. Projekt zachowania i promocji materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego związane z sztucnictwem” zrodził się w 2008 r., podczas wizyty w norweskim muzeum i jednocześnie stoczni w miejscowości Norheimsund koło Bergen. Partnerami tego przedsięwzięcia zostali: Norweski Dyrektoriat ds. Dziedzictwa Kulturowego – Riksantikvaren z Oslo oraz Hardanger & Voss Muzeum z siedzibą Utne. Współpraca opierała się na partnerskiej wymianie wiedzy eksperckiej mającej wpłynąć na lepszą ochronę i promowanie różnorodności nautologicznego dziedzictwa kulturowego Polski i Norwegii. NMM w Gdańsku zgromadziło w swoich zbiorach m.in. unikatową kolekcję narzędzi szkutniczych i łodzi rybackich, które od 2002 r. są prezentowane w Muzeum Zalewu Wiślanego, w oddziale NMM w Kątach Rybackich. Tymczasem polskie rzemiosło szkutnicze, wraz z zaprzestaniem produkcji drewnianych łodzi rybackich w latach 70. XX w., niemal zaniknęło. Jednym z celów projektu było niedopuszczenie do tego, by zniknęła także wiedza o nim. Ponadto położono nacisk na upowszechnienie dziedzictwa kulturowego związanego ze szkutnictwem, powroźnictwem i innymi rzemiosłami morskimi wśród dzieci i młodzieży. Polska strona opracowała w tym celu specjalny program edukacyjny realizowany we współpracy ze szkołami w Gdańsku i Sztutowie. Pracownicy NMM odbywali kilkutygodniowe praktyki rzemiosł morskich w Norwegii. Personel partnera norweskiego z Norheimsund posiada duże doświadczenie w renowacji, budowie i konserwacji drewnianych łodzi tradycyjnymi metodami. Ponadto tam działa – jedyny istniejący w Norwegii – profesjonalny i częściowo komercyjny warsztat powroźniczy produkujący olinowanie do drewnianych łodzi i statków. Projekt był promowany latem 2014 r. na festiwalu żeglarskim „Hanse Sail” w Rostocku. Organizatorzy festiwalu chcieli pokazać niemieckiej publiczności tradycyjne techniki i rzemiosła morskie „w akcji”. W czasie pokazów skoncentrowano się na prezentacji technik szkutniczych bazując na modelu łodzi „w budowie” oraz na skręcaniu lin z pomocą odpowiednich narzędzi. Szkutnicy pokazywali sposoby łączenia klepek poszycia łodzi na zakładkę, techniki nitowania poszycia i obróbki surowych drewnianych desek. Prezentowano także typową łódź norweską „Strandebarmar”, którą podczas festiwalu uroczystie zwodowano. Wspólne stoisko polsko-norweskie cieszyło się dużym zainteresowaniem. Odwiedził je burmistrz Rostocku oraz władze miasta, które

2 i 3. Praktyki rzemioł morskich pracowników NMM w Norwegii w stoczni Norheimsund koło Bergen

2 and 3. Maritime crafts practiced by the employees of the National Maritime Museum in Norway, Norheimsund shipyard near Bergen

patronowały wodowaniu pokazowej łodzi. Akcesoria służące do celów szkoleniowych i edukacyjnych przywieziono z Norwegii do Rostocku, a następnie zostały przetransportowane do Muzeum Zalewu Wiślanego w Kątach Rybackich. Tam też jesienią 2014 r. miały miejsce pilotażowe lekcje edukacyjne z dziećmi i młodzieżą. W Gdańsku przeprowadzono także specjalne zajęcia z dziećmi autystycznymi, które mogły same wykonać liny i spróbować swoich sił przy budowie drewnianej łodzi. Projekt zrealizowano w ramach Programu „Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego” współfinansowanego z Mechanizmu Finansowego EOG 2009–2014.

Ważnym elementem projektu było zagadnienie digitalizacji zbiorów zabytkowych łodzi i statków oraz wymiana doświadczeń w tym zakresie. Od wielu lat trwają prace nad

stworzeniem wytycznych dotyczących dokumentacji zabytkowych jednostek pływających. Próby przedstawienia takich wskazówek prowadzono już w Stanach Zjednoczonych w latach 90. XX wieku. Skoncentrowano się w nich jednak na jednostkach dużych, powyżej 20 metrów długości, ze względu na możliwość szybkiego zabezpieczenia mniejszych łodzi¹³. Opracowania te stały się podstawą do sformułowania podobnych zaleceń w niektórych krajach europejskich, na przykład w Danii i Szwecji¹⁴. W Norwegii trwają obecnie prace nad wdrożeniem zaleceń konserwatorskich dla dokumentowania małych, zabytkowych statków drewnianych. Za zadanie to odpowiedzialne jest Riksantikvaren.

Jeden z pierwszych w Europie projektów skanowania zabytkowych statków drewnianych został przeprowadzony w 2011 r. w Norwegii, w leżącym koło Narviku centrum żeglugi „Nordnorsk Fartøyvernset” w miejscowości Gratangen

4. Pilotażowe lekcje edukacyjne z dziećmi i młodzieżą jesienią 2014 r.

4. Pilot educational lessons with children and teenagers, autumn 2014

5. Centrum żeglugi „Nordnorsk Fartøyvernset” w miejscowości Gratangen koło Narviku

5. „Nordnorsk Fartøyvernseter” shipping centre in Gratangen, by Narvik

gen. Prace zostały wykonane przez międzynarodową firmę „3D Verifier” z siedzibą w Oslo. Zeskanowano kilka jednostek, jedną łódź motorową z 1907 r. i dwa kutry rybackie: „Fuglo” z 1877 i „Brottsjo” z 1936 roku. Przed pomiarami laserowymi wykonano tradycyjną dokumentację rysunkową tychże jednostek. Owe odwzorowanie na papierze jest bardzo czasochłonne i zawiera często drobne błędy i uproszczenia. Skanowanie laserowe odbywa się w płaszczyźnie pionowej i poziomej, uzyskiwana „chmura punktów” jest zachowywana w sposób ciągły podczas pracy skanera. Gęstość punktów na jednostkę powierzchni można regulować i tym samym zwiększać lub zmniejszać rozdzielczość. By uzyskać dokładne odwzorowanie, obiekt powinno się skanować z kilku pozycji, uzyskane „chmury punktów” łączyć potem ze sobą. Dokumentowanie tą metodą całego kadłuba kilkunastometrowej jednostki zajmuje kilka godzin. Dokumentacja konwencjonalna to ponad tydzień pracy. Uzyskaną „chmurę punktów” przetwarza się w komputerze na trójwymiarowy model jednostki. Model ten może być dalej przetwarzany dla uzyskania na przykład dokumentacji rysunkowej w dwóch wymiarach. Dla nadania modelowi tekstury wykonywane są podczas skanowania także tradycyjne fotografie¹⁵. Zdjęcia robione aparatem fotograficznym z obiektywem szerokokątnym służą potem do uzupełnienia dokumentacji 3D. Ogólnie do zalet dokumentacji metodą laserową można zaliczyć: szybkość wykonania, dokładność dokumentacji, możliwości dalszego przetwarzania danych na wiele sposobów. Modele z odpowiednią teksturą mogą być używane do tworzenia wystaw wirtualnych w internecie, gier komputerowych, filmów animowanych itd. Takiej dokumentacji nie można źle zinterpretować, co się zdarza przy analizie wyników ręcznych pomiarów. Są też pewne ograniczenia dla tej metody, jak choćby warunki atmosferyczne. Dokumentując obiekty pod gołym niebem, jak statki na slipie, nie można pracować w czasie deszczu, który wprowadzić może do danych poważne zakłócenia.

Wspomniany wyżej Norweski Dyrektoriat ds. Dziedzictwa Kulturowego (Riksantikvaren) z siedzibą w Oslo, działający przy Ministerstwie Klimatu i Środowiska, zajmuje się, obok Ministerstwa Kultury, zarządzaniem narodowym dziedzictwem kulturowym, jego ochroną i dbaniem o zrównoważony rozwój zasobów kulturowych¹⁶.

W 1996 r. zasłała w Norwegii poważna zmiana systemowa w zakresie ochrony tradycyjnych statków. Na wniosek Riksantikvaren rząd Norwegii powołał trzy narodowe ośrodki renowacji zabytkowych łodzi¹⁷. Największy z nich, zlokalizowany w Kristiansand na terenie stoczni Brageroya, specjalizuje się w renowacji dużych jednostek o stalowych kadłubach. Prowadzi się tam remonty statków, stosując tradycyjne techniki nitowania. Inne centrum mieści się w miejscowości Norheimsund koło Bergen i jest połączone z lokalnym muzeum, gdzie można oglądać zabytkowe jednostki oraz obserwować proces ich naprawy. Dokumentuje się i remontuje w nim różnego rodzaju statki drewniane, promy i małe łodzie. Centrum prowadzi także działalność komercyjną budując na sprzedaż małe łodzie wiosłowe i żaglowe o nazwie *faering*. Ostatnie z norweskich centrów mieści się w miejscowości Gratangen i oprócz renowacji drewnianych statków rybackich specjalizuje się w naprawach różnego rodzaju urządzeń okrętowych i silników¹⁸.

6. Ograniczeniem dokumentacji cyfrowej i skanowania są warunki atmosferyczne

6. Weather conditions limit the opportunities for digital documentation and scanning

Od 2009 r. rząd norweski przekazał inicjatywę w zakresie ochrony morskiego dziedzictwa kulturowego wymienionym wyżej trzem ośrodkom szkodniczym. W Riksantikvaren została wydzielona sekcja zajmująca się dziedzictwem morskim, zabytkami techniki, statkami i archeologią morską. Kilkuosobowy zespół działa często w terenie weryfikując historyczne cechy tych jednostek, które mają być wpisane na listę zabytków. Kompetencje tej instytucji w zakresie rejestru zabytków techniki realizowane są przez odpowiednie komórki działające w każdej z 19 norweskich prowincji. Wyjątek stanowią statki. Całkowity nadzór nad wpisywaniem kolejnych jednostek na listę zabytków, przyznawanie grantów na ich renowację i konserwację sprawuje Riksantikvaren. W swojej strategii do roku 2020 przewiduje ono, że te kompetencje pierwszej instancji zostaną, także dla zabytkowych statków, przekazane do odpowiednich urzędów odpowiadających w Polsce wojewódzkim konserwatorom zabytków. Problem jest jednak złożony i nie wiadomo, czy rzeczywiście tak się stanie. Lokalni urzędnicy w Norwegii mogą mieć bowiem zbyt małą wiedzę i wąską ogląd sytuacji by decydować, które statki powinny znaleźć się w rejestrze zabytków, a których nie należy do niego wpisywać.

Finansowanie renowacji i dokumentowanie historycznych statków leży w zakresie obowiązków Riksantikvaren. Transport statkami był zawsze dla Norwegii kluczowy ze względu na długość linii brzegowej wynoszącej ponad 65 000 km (z fiordami i wyspami). Ta linia usiana jest fiordami

7 i 8. Stocznia Brageroya koło Kristiansand na południu Norwegii specjalizuje się w renowacji dużych jednostek o stalowych kadłubach

7 and 8. Brageroy shipyard, near Kristiansand in the south of Norway specialises in renovating large steel-hulled vessels

mi i dolinami, do których można było przez stulecia dostać się tylko łodzią lub statkiem. W narodowym planie ochrony zabytkowych statków na lata 2010–2017 zapisano główne wyzwania, jakie stoją przed Riksantikvaren w tym zakresie. Wymienia się tam potrzebę współpracy z wolontariuszami, w z moczenie pozycji właścicieli jednostek pływających jeśli chodzi o używanie infrastruktury portowej, wreszcie kontynuację prac nad rejestrem zabytkowych statków i pomoc stoczniom oraz warsztatom szkodniczym w zdobywaniu wiedzy w zakresie prac przy renowacji historycznych jednostek¹⁹. Środki finansowe na ochronę pływających zabytków techniki wznoszącej w Norwegii z roku na rok. W 2013 r. na ten cel przeznaczono aż 23 mln zł (po przeliczeniu z koron norweskich gdzie 1NOK = 0,40 PLN, także dla kwot poniżej). Dodatkowo przyznano 1 mln zł dla stowarzyszeń zajmujących się ochroną zabytkowych statków i prawie 4 mln zł dla narodowych centrów renowacji statków, w tym na cele edukacyjne i promocyjne. W 2013 r. złożono wniosków na blisko 90 mln zł. Riksantikvaren przyznało 60 mln zł. na 153 różne projekty.

Obecnie w Riksantikvaren trwają prace nad stworzeniem zasad dokumentacji zabytkowych jednostek. Przepisy te mają obowiązywać we wszystkich 3 centrach renowacji tradycyjnych łodzi i statków. Krokiem w tej pracy była seria seminariów prowadzonych w ostatnich latach przez norweskich specjalistów²⁰, podczas których poruszano m.in. następujące tematy: autentyczność istniejących zabytków nautologicznych, inwentaryzacja wnętrza statków muzealnych i stopień szczegółowości takiej dokumentacji.

Narodowe Muzeum Morskie w ostatnich latach realizowało w ramach Wieloletniego Programu Rządowego Kultura + zadania z zakresu digitalizacji. Projekt o nazwie Centralne Muzeum Morskie – Cyfrowe Muzeum Morskie realizowany był w dwóch etapach. W ostatnim etapie obejmującym rok 2014 starano się podnieść jakość digitalizowanych zbiorów poprzez zakup brakującego wyposażenia i oprogramowania do pracowni digitalizacji. Poprawiono szybkości transferu i bezpieczeństwa danych przez budo-

wę infrastruktury sieciowej. We współpracy z Politechniką Gdańską opracowano metody digitalizacji dużych obiektów (6 i więcej metrów długości), takich jak łodzie ludowe i inne obiekty nautologiczne. Wprowadzono do bazy danych brakujące metadane zbiorów NMM, w tym dane dotyczące konserwacji obiektów archeologicznych w minionych dekadach. Projekt umożliwi sprawniejsze udostępnianie *online* danych, które obecnie dostępne są również na salach wystawowych. Zdobyte doświadczenie pomocne będzie zapewne w realizacji przyszłych projektów cyfrowej inwentaryzacji „Daru Pomorza” i statku-muzeum „Sołdek”.

Ukazane powyżej przykłady „miękkich” działań z zakresu muzealnictwa morskiego nakładają się na wiele zmian infrastrukturalnych w bałtyckich muzeach morskich. Wspomnieć można choćby oddanie do użytku nowego Muzeum Morskiego w Estonii. W maju 2012 r. otwarto dla zwiedzających w Tallinie nowoczesne muzeum mieszczące się w unikatowych, betonowych hangarach lotniczych z 1916 roku²¹. Inne wyjątkowe muzeum morskie otwarto w 2013 r. w miejscowości Helsingør w Danii. Mieści się ono wewnątrz suchego doku zaadoptowanego na cele wystawiennicze. Liczba nowych inwestycji muzealnych i intensywność współpracy w zakresie ochrony i promocji morskiego dziedzictwa kulturowego w rejonie Morza Bałtyckiego i Północnego pozwalają patrzeć optymistycznie na rozwój tego typu muzeów techniki. Rozpoczynający się kolejny okres współpracy i finansowania projektów w ramach Unii Europejskiej do 2020 r. przyniesie zapewne nie mniej ciekawych inicjatyw.

Podsumowując powyższe zagadnienia należy stwierdzić, że ostatnie 10 lat współpracy kulturalnej w rejonie Morza Bałtyckiego było niezwykle owocne. Podkreślić tu należy bardzo aktywną rolę polskiego Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w tym Departamentu Współpracy z Zagranicą²², jak również urzędów ochrony zabytków krajów tego rejonu. Trudno jest obecnie wymienić długą listę interesujących projektów naukowych, wystawienniczych i edukacyjnych realizowanych na omawianym obszarze. Nie byłoby wielu cennych inicjatyw bez wsparcia fundu-

9. Stocznia Norheimsund koło Bergen połączona jest z lokalnym muzeum, gdzie można oglądać zabytkowe jednostki oraz obserwować proces ich naprawy. Dokumentuje się i remontuje w niej różnego rodzaju statki drewniane, promy i małe łodzie

9. Norheimsund shipyard, near Bergen, is associated with a local museum where it is possible to admire historical vessels and observe the reparation process. Various wooden vessels, ferries and small boats are documented and renovated here

(Fot. 2, 3 – M. Flis, 1, 4-9 – R. Domżał)

szy pochodzących z programów Unii Europejskiej, takich jak „Południowy Bałtyk”, oraz wsparcia tzw. Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Optymizmem napawa również fakt, że w 2015 r. dostępne będą także mniejsze fundusze na rozwój koncepcji dużych projek-

tów bałtyckich. Wiążą się one z realizacją „Planu Działania” Strategii UE dla Rejonu Morza Bałtyckiego. Jesteśmy więc w trakcie – nie na początku – dynamicznego procesu rzeczywistej integracji kulturalnej regionu. Miejmy nadzieję, że będzie się ona z każdym rokiem pogłębiała.

Przypisy

¹ Nazwa Centralne Muzeum Morskie została zmieniona na Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku w grudniu 2014 roku.

² http://mg.kpd.lt/users/www/uploaded/1999_MG%20report%201.pdf [dostęp: 18.01.2015]

³ <http://balticheritage.raa.se/coming.html> [dostęp: 18.01.2015]

⁴ Piszący te słowa zabrał głos w sprawie zabytkowych latarni morskich: R. Domżał, *Polish Baltic Lights: Resources, Conservation, Presentation*, w: *Baltic Sea Identity Common Sea—Common Culture*, 1st Cultural Heritage Forum Gdańsk 3rd-6th April 2003, Gdańsk, 2004.

⁵ W praktyce od 2007 r. konferencje te organizowane co 3, a nie co 2 lata.

⁶ <http://www.cmm.pl/balticlights/index.html> [dostęp: 15.01.2015].

⁷ http://mg.kpd.lt/users/www/uploaded/BalticHarbours_exhibition2007.pdf [dostęp: 15.01.2015].

⁸ http://mg.kpd.lt/users/www/uploaded/BalticShips_1-12_exhibition_2010.pdf [dostęp: 15.01.2015].

⁹ A. Svihus, *Herring and common heritage, The Changing Coastal and Maritime Culture*, The 5th Baltic Sea Regional Heritage Forum in Tallinn 18-20 September 2013, Tallinn 2013, s. 41-56.

¹⁰ <http://www.balticsea-region-strategy.eu/component/edocman/13-eusbsr-action-plan> [dostęp: 08.01.2015].

¹¹ <http://maritimeatlas.eu/web/portal.html> [18.01.2015]

¹² M. Hahn-Pedersen, *Networking as a tool: North Sea Maritime Museum Network 1989-2012*, w: *1 st Baltic Sea Maritime Museums Seminar. The future of the Baltic Museum Ships*, R. Domżał (red.), Gdańsk, 2013, s. 127-132.

¹³ R. K. Anderson Jr., *Guidelines for recording historic ships*, Washington 1988.

¹⁴ <http://www.skibsbevaringsfonden.dk/>, <http://www.sjohistoriska.se/en/Cultural-heritage/Ships--boats/Traditional-ship-classification>, <http://skibsregister.dma.dk/Help/SFSHelp.htm> [dostęp: 14.10.2014].

¹⁵ G. Holmstad, N. M. Johansen, *Dokumentasjon av Fartoy ved hjelp av laserscanning*, Gratangen 2011.

¹⁶ Raport Parlamentarny Nr. 16 *Living with our Cultural Heritage*, Oslo 2005, s. 2-4.

¹⁷ *Riksantikvaren Handlingsplan for Fartoyvern 2002-2006*, s. 4.

¹⁸ A.O. Martinussen, *Fishing Gears, open boats and preserving skills*, w: *Living Crafts. Preserving, passing on and developing our common intangible heritage. International and national ambitions*, E. Falk, H.-J. Wallin Weihe, (red.), Stavanger 2009.

¹⁹ *Nasjonal Ferneplan for Vartoy 2010-2017*, Oslo 2010, s. 61.

²⁰ Nordisk dokumentasjonsseminar Bredasholmen-Kristiansand 14-15 April 2005.

²¹ U. Dresen, How seaplane hangars were converted into a modern maritimemuseum, [w:] *1 st Baltic Sea Maritime Museums Seminar...*, s. 120-126, Gdańsk, 2013.

²² Szczególnie chciałbym w tym miejscu podziękować Pani Annie Ceynowie za wieloletnią współpracę i pomoc w realizacji wielu interesujących projektów związanych z ochroną morskiego dziedzictwa kulturowego rejonu Morza Bałtyckiego.

Streszczenie: Artykuł dotyczy zagadnień z dziedziny ochrony morskiego dziedzictwa kulturowego w krajach leżących nad Morzem Bałtyckim i Północnym. Przedstawiono w nim genezę powstania Grupy Roboczej ds. Dziedzictwa Kulturowego Krajów Bałtyckich oraz pracujące na jej rzecz dwie Grupy Robocze. W pracach tych ostatnich biorą udział przedstawiciele Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku. Ponadto zaprezentowano tzw. „Plan Działania” dla nowej Strategii Bałtyckiej zatwierdzonej przez Komisję Europejską. W tej Strategii po raz pierwszy znalazł się Obszar Priorytetowy „Kultura” i przykładowe projekty flagowe związane z dziedzictwem kulturowym. Dwa z tych projektów zostały zgłoszone przez Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku. W opracowaniu tym pokazano także przykładowe projekty realizowane ze środków pocho-

dzących z tzw. Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Jednym z ostatnich „miękkich” projektów realizowanych przez NMM była współpraca z Norweskim Dyrektoriatem ds. Dziedzictwa Kulturowego - Riksantikvaren z Oslo oraz Hardanger & Voss Muzeum z siedzibą Utne. Projekt „Morskie dziedzictwo kulturowe Polski i Norwegii” polegał na wymianie doświadczeń z zakresu ginących rzemiosł morskich szkutnictwa i powroźnictwa. W czasie wspólnych spotkań stworzono także innowacyjny program edukacyjny wdrażany w muzeach polskich i norweskich. Szerokie spektrum zagadnień poruszanych w artykule pokazuje rosnące znaczenie morskiego dziedzictwa kulturowego, które ma coraz większe znaczenie w rozwoju regionalnym terenów nadmorskich Europy Północnej.

Słowa kluczowe: muzea, Norwegian, dziedzictwo kulturowe, muzealnictwo morskie, strategia bałtycka.

---

dr Robert Domżał

Archeolog morski, historyk, praca doktorska – 2007 Uniwersytet Gdański; obecnie kierownik Działu Historii Budownictwa Okrętowego w Narodowym Muzeum Morskim w Gdańsku, sprawuje też nadzór merytoryczny nad jego oddziałem – Muzeum Zalewu Wiślanego w Kątach Rybackich; autor wielu publikacji krajowych i zagranicznych z zakresu ochrony morskiego dziedzictwa kulturowego; 2009–2013 kierował Grupą Roboczą ds. Nadmorskiego Dziedzictwa Kulturowego Krajów Bałtyckich, współpracował z powołaną przez Ministrów Kultury Krajów Bałtyckich Grupą Monitorującą ds. Dziedzictwa Kulturowego tegoż regionu; od 2009 działa w Zarządzie Międzynarodowego Stowarzyszenia Muzeów Morskich (ICMM – International Congress of Maritime Museums); mail: r.domzal@nmm.pl